

	Budapest	Szeged	Nyíregyháza	Székesfehérvár	Oroszáza	Zalaegerszeg	Tata	Ózd	Kiskunfélegyháza
Az összes utcanév száma:	6816	606	460	405	272	258	204	201	168
I. Személynévi eredetű:	26%	24%	32%	32%	43%	49%	44%	64%	73%
II. Helynévi eredetű:	27	21	12	37	17	20	12	11	5
III. Az emberrel kapcsolatos:	30	36	21	24	18	20	26	17	11
IV. Az ember környezetéből:	11	13	29	5	16	9	13	5	11
V. Az utca milyenségére utal:	2	6	5	3	7	2	2	2	-
VI. Egyéb (szám, betű stb.):	4	-	-	-	-	0,5	1	1	-

LAKATOS ERIKA

HAJDANI KERTEK EMLÉKE RÉGI NEVEKBEN

A mai névhasználatunkban a kert szó jelentését két összetevő határozza meg: a művelési ág és a terület zártsága. Akár belterületen, akár külterületen is van a kert, legfőbb jellemzője a zöldség- vagy gyümölcsstermesztésre való használat, és általában kerítéssel veszik körül (vö.: ÉrtSz. III, 881). Megfigyeléseim szerint viszont mezőgazdasági nagyüzemeink gyakorlatában — talán a kertészet szó hatására — kezd egy olyan jelentése kialakulni a kert szónak, melyben domináns szerephez már csak a művelési ág jut, a terület zártsága pedig kezd elveszíteni benne jelentőségét. Szamosszegén végzett földrajzi-név-gyűjtésem anyagának kerteket jelölő része — noha az előrébb írtak a falu szóhasználatára is érvényesek — történeti síkon annyira eltérő képet rajzolnak a kérdésről, hogy ismertetése tanulságos lehet nemcsak a névkutatóknak és nyelvészeknek, hanem más területek történeti kutatóinak is.

A község ma élő névanyagából az Égetkért, Ijéskért, Kokaskért, Kóusakert, Panyolaji kert és Piroskért adatokat vonhatom ide azzal a megjegyzéssel, hogy ezek ma csak egyes részeiken gyümölcsösök, azt pedig igazolni nem lehet, hogy valaha azok voltak. Az Égetkért és Kokaskért differenciálódással és újranevezéssel alakult a Panyolaji

kert-ből, ez utóbbinak pedig jelentős része betelepült, s így jelenleg inkább falurészt jelöl. Valamennyi név első, megkülönböztető eleme meg lehetőségen beszédes. Az első egy régi, valóságos tűzvész emlékét őrzi, a többiek pedig az Ilyés, Kokas, Kósa, Piros családnevekkel és a Panyola helységnévvel az egykori birtokosra utalnak. De vajon mit vallhat a nevek közös alapelemeként jelentkező kert szó? — Azt semmi esetre sem, hogy „kerítéssel körülvett terület”. Ennek két tényező is elmentmond. A jelzett kertek területe olyan nagy, hogy a régi időkben történt bekerítésük szinte elképzelhetetlen, de meg ilyesmire szükség sem lehetett, minthogy a Szabályozás előtti Szamos kacsARINGÓS szegeivel körülfolyta mindegyiket, ma is a Holt-Szamos határolja három oldaláról valamennyit. A hagyomány ehhez a tényhez csupán azt kapcsolja, hogy egyik-másik ilyen kertnél kapuval ellátott rekeszt, azaz sövénykerítést is húztak birtokosai a nyitott oldalon.

Ennek a felszínre került sajátos szituációnak az alapján gondoltam arra, hogy a régi szamosszegi kert jellegét nem is az ember által készített kerítés, hanem talán a folyókanyarral történt természetes zártsága adta meg. A lakosság emlékezetéből mostanra kiesett régi földrajzi nevek ebben a gondolatomban teljesen megerősítenek.

Pesty Frigyes 1864-es országos földrajzinév-gyűjteményének szamosszegi anyagában 15 olyan adatot találtam, amelynek alapeleme a kert szó. Érdekességük nem is a nevek nyelvi anyagában mutatkozik meg elsősorban, hanem a nevekkel jelölt területek helyhez rögzítésében. Az egykori adatközlő — BALOGH SÁNDOR korabeli szamosszegi főjegyző — ugyanis olyan leírást ad a nevekről, hogy annak alapján pontosan lehet lokalizálni valamennyit. Eszerint az egykori Kocsord nevű patak mentén (ma csatornázva: Falufok) volt a Batsko Kert, Bodó Kert, Bombi Kert, Kerek Kert, Klára Kert, Nagy Kert, Sós Kert, Vas Kert; a Szamos folyó mentén alakult ki a Czigány Kert, Homoki Kert, Laggó Kert, Pusztá Kert; a már csak kiszáradt medret mutató egykori Homoród nevű patak mentén feküdt a Csete Kert, Pipó Kert, az azóta lecsapolt Kraszna (ma: Ócska-Kraszna) folyó mentén pedig a Husztli Kert. Legszembeszökőbb érdekesség itt az, hogy a nagyon is pontosnak mondható múlt századbeli adatközlő az általa is jól ismert Mezőoldal, Középső és Nyáras nevű dűlők területén — tehát olyan részen, ahol patak vagy folyó nem mutatható ki — egyetlen kertet sem jelez. Ez a tény már igazolja, hogy a régi szamosszegiek valóban folyók,

patakok mentén alakították ki kertjeiket, de azt még nem bizonyítja, hogy ezeket a kerteket folyókanyarok, azaz szegek zárták volna. Ha azonban figyelembe vesszük az egyes folyók, patakok régi medrének nyomait, és hogy az idézett adatok hogyan oszlanak meg azok mentén, bizonyítottnak találhatjuk elképzelésünket.

A folyamszabályozással lecsapolt holtágak, kiszáradt mederkanyarok a Szamos és a Kocsord mentén található legnagyobb számban, de az 1864-es kerteket is ide tudtuk nagyobb számmal kapcsolni. A Homoród kiszáradt medre egyetlen kanyartól eltekintve szinte egyenes. Nem is lehetett a partjához kapcsolni csupán két adatot. Az egykori Krasznán kimutatható ugyan több kanyar, de az is, hogy e folyó két oldalán még a legutóbbi időkben is hatalmas erdőségek húzódtak végig. Legdélibb szakaszának mente volt fátlan terület, s itteni egyetlen kanyarában a most Begy néven emlegetett részen ki is alakult a már említett Husztli Kert.

Arról, hogy ezekben a kertekben zöldséget is termesztettek volna, nincs adatunk sem írásban, sem a hagyományban. A jellegzetes gyümölcsfajtákról, s a kertekben folytatott kasos méhészetről viszont már tudunk. A Szamos mentén a vagyonosabb gazdáknak voltak nagyobb kertjei, főként diófákkal, amiknek emlékét ma is őrzi a területen megmaradt több, százados fapéldány. A hagyomány viszont a magastörzsű almafákkal és körtefákkal is megtoldja ismereteinket. A Kocsord mentén már a kisbirtokosok apró kertjei alakultak ki. Ezek uralkodó fája a szilvafa volt, de az 1864-es névanyagból ide kapcsolható Baraszkos Hát adat alapján a barackra is gondolnunk kell.

Vizsgálódásaim lezárásaképpen a szamoszegi kert jelentésében mutatkozó időbeni komponens-változásokat végül is így summázhatom:

I. fázis	zártság folyókanyarral gyümölcsstermesztés	domináns komponens mellékes komponens
II. fázis	zártság kerítéssel zöldség-, gyümölcssterm.	domináns komponens domináns komponens
III. fázis	zártság kerítéssel zöldség-, gyümölcssterm.	mellékes komponens domináns komponens

Úgy vélem, ez a sajátos — bár helyi jellegű — alakulási folyamat nem lehet közömbös kutatótársaim számára. Ha más, vízrajzilag gazdag vidékekről is hasonló eredményeket lehetne felmutatni, a vízrajzilag szegény vidékek anyagából szerzett tapasztalatokkal párhuzamba állítani, talán még az általánosításra is lehetőség kínálkozhatna idővel.

BALOGH LÁSZLÓ